

NAGY JÁNOS

LOJÁLIS ALATTVALÓK ÉS LOKÁLIS ÉRDEKVÉDŐK. BUDA VÁROS KÖVETEI AZ 1728–29. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEN

A 18. századi magyar országgyűlések történetével kapcsolatban közhelyszerű szakirodalmi megállapítás, hogy a tárgyalások menetében, a döntéshozatalban a szabad királyi városok jelentéktelen szerepet játszottak. A szerzők hangsúlyozzák, hogy itteni tevékenységük kimerült sérelmeik előadásában és felettes szervük, a Magyar Kamara nyomására mindenkor a kormányzat előterjesztéseit támogatták.¹ Az egyes munkák tág teret szentelnek annak a folyamatnak, ahogyan a városok vezetése – a kamarai befolyás következtében – egyre inkább katolikus vallású vált, továbbá professzionalizálódott és bürokratizálódott, vagyis a kereskedő-iparos városatyákat a jogi-közigazgatási képzettségű, városi funkcióikat élethivatás-szerűen betöltő hivatalnokok váltották fel.² A szakirodalmat olvasva azonban kevésbé differenciált képet kapunk arról, hogy az ily módon megújult magisztrátusok országgyűlési követei hogyan reagáltak a kormányzat részéről felmerülő, a városokat is érintő meg-megújuló 18. századi reformkísérletekre és hogyan, illetve milyen sikerrel vetették fel az egyes városokat, illetve a „negyedik rend” egészét érintő partikuláris problémákat (pl. városok eladósodása, városi polgárság vámmmentessége, az ingyenmunka megváltásának ügye stb.)³ Írásomban nem foglalkozok a bécsi és pozsonyi kormánysszervek mellett működő városi ágens tevékenységével, akinek itteni kapcsolatrendszere miatt az információszerzésben és a városi érdekek folyamatos érvényesítésében sokkal jelentősebb szerepe lehetett, mint a rövid időre a diétára látogató, de ott kevés ismerettséggel bíró követeknek.⁴

-
- 1 A városi követek országgyűlési szereplésére: HORVÁTH 1873. 306–307. p; SZIJÁRTÓ 2005. 168, 314–316. p.
 - 2 A két folyamatra a szakirodalomból: KÁLLAY 1972. 107. p; Špiesz 1981. 85. p; H. NÉMETH 2007. 75. p; H. NÉMETH 2009. 296–297. p; H. NÉMETH 2018. 771–808. p.
 - 3 Az 1741. évi diéta kapcsán Buda, az 1751. évi országgyűlés alatt Lőcse követeinek példáján vizsgáltam a városok helyi követeléseit, a többi várossal való együttműködés formáit, továbbá a kormányzathoz való ellentmondásos viszonyukat: NAGY J. 2017. 5–22. p, NAGY J. 2018. 157–188. p.
 - 4 Buda városa úgyszólván a város visszafoglalása óta alkalmazott ágenseket Bécsben és Pozsonyban, akik sokszor az itteni kormánysszervek hivatalviselői közül kerültek ki. A városi ágens a vizsgált országgyűlés idején a Bécsben működő Johann Ignaz von Schwingheimb

Tapasztalataim szerint a városi követek kiküldése és diétai szereplése kapcsán keletkezett források nemcsak jobban árnyalják a köztörténeti összefoglaló munkákban rögzült leírásokat egy-egy országgyűlésről, hanem egy sajátos új látószögéből, a „negyedik rend” szemszögéből láttatják a kort. Írásomban Buda város kivételesen bőséges 1728–29. évi országgyűlési iratanyaga alapján igyekszem választ adni azokra a kérdésekre, hogy milyen sérelmekkel érkeztek a város követei a diétára, mit sikerült valóra váltaniuk követeléseikből, milyen eszközöket vetettek be érdekeik érvényesítése érdekében, továbbá, hogy kik voltak a város gyakran cserélődő követei. Figyelmet fordítok arra, hogy a budai politikai elit miként viszonyult az országos politikát meghatározó főbb vitatémákhoz (adóreform, adóemelés, vallásügyi viták). Végül megpróbálom meghatározni, hogy Buda városa hol helyezhető el a kor politikai tablóján a „negyedik rend” többi városához képest.

Forrásbázisomat Buda szabad királyi város levéltári anyaga alkotja: a követekkel való levelezés, tanácsi és ágensi levelezés, a diétához benyújtott sérelmi listák, illetve az országgyűlési naplók. Különösen a levelezés részletező és leíró elbeszélésmódja nyújt lehetőséget arra, hogy bepillantást nyerhessünk – a hivatalos hangú diétai naplókron túl – azokba a társadalmi gyakorlatokba és a történelmi cselekvők – konkrétan Buda városa politikai elitjének – élményvilágába, amelyek más forrásból megismerhetetlenek.⁵

Előzmények

Buda városa 1703-ban szerezte meg kiváltságlevelét. 1708-tól fogva az ebben foglalt jogok érvényesítéséért a diétákon és azokon kívül is állandó küzdelmet kellett folytatnia a vármegyei nemességgel, a többi szabad királyi várossal, a budai vár katonaságával és a kamarai hivatalnokokkal szemben.⁶ Mindezt a város súlyos katasztrófális anyagi helyzete is megkövetelte: a Rákóczi-szabadságharcot, az ezzel együtt járó pestisjárványt demográfiai visszaesés és gazdasági pangás követte. Ezt csak súlyosbította a város súlyos eladósodottsága⁷ és

volt, akivel a budai tanács rendszeres levelezésben állt. Erre: BFL IV.1002.k. A városi kiváltságok visszaszerzése kapcsán kitér jelentőségükre: KENYERES 2006. 51–52. p.

5 Ennek a kultúrtörténeti megközelítésmódnak a tudományos legitimitását hangsúlyozza: SZIJÁRTÓ 2012. 55. p. A városi követekhez hasonlóan – a diétai véleményformálás szempontjából periférikusnak tűnő – társadalmi csoport, a szerzetesrendi követek vizsgálata hasonló tanulságokat tartogat: FORGÓ 2013. 7. p.

6 NAGY J. 2017. 7. A kiváltságok mibenlétéről: KENYERES 2006. 193. p.

7 NAGY I. 1957. 121. p.

egy újabb természeti katasztrófa, a Várat és a Halászárvost elhamvasztó 1723-as húsvéti tűzvész.⁸ A bizonytalan helyzet szülte társadalmi konfliktusok városigazgatási válságot okoztak. A külső tanácsba bekerült vagyonos iparosok (főként tímárok, mészárosok) csoportja és a belső tanácsban domináns, Budát irányító kereskedő-tisztviselőréteg között az 1720–1730-as években pattanásig feszült hatalmi harc bontakozott ki.⁹ A vizályt a város felettes szerve, a Magyar Kamara igyekezett kihasználni, az egyes érdekcsoportokat egymás ellen kijátszva átláthatóbb működést teremteni, rendszeresen ellenőrizni a város pénzügyeit, valamint csökkenteni a felgyülemlett adósságokat. Az e célból sorozatosan kiküldött királyi biztosi vizsgálatok a hivatalban lévő tisztikar esetleges cseréjével, illetve szervezeti reformot hozó újabb instrukciók kiadásával végződtek (1722–23, 1727, 1737). A vizsgált 1728–29. évi országgyűlés előtt nem sokkal, 1727-ben járt a városban a Magyar Kamara két királyi biztosa, Ferdinand Laffert báró és Hunyady József tanácsosok, akik rehabilitálták az öt évvel korábban hűtlen kezelés vádjával elmarasztalt és elítélt Franz Vanossi városbíró és társait. Az újabb várospolitikai fordulat helyreállította a belső tanács belső ügyekben élvezett teljhatalmát: az ennek korlátozására életre hívott száz-as polgárságot megszüntették, és helyére a magisztrátustól szorosabban függő száz-as polgárság testülete került.¹⁰ Sőt, Vanossi a (helyettes) polgármesteri székbe ülhetett.¹¹ A tanács belső ellenzéke azonban továbbra is hallatta a hangját, még ha az országgyűlési ügymenetbe nem is tudott érdemben beavatkozni. A város diétához felterjesztett sérelmeiben a „pártütők” megbüntetését is kérte az uralkodótól.¹² A magisztrátus később is rajta tartotta szemét a Bécsbe és a német birodalom más részeibe gyanús célokkal utazgató, a polgárság tanácsellenes kirohanásairól elhíresült Willhelm Matty tímáron és szószólón. Legalábbis erről tanúskodnak a diéta alatt a pozsonyi követekhez és a város bécsi ágenséhez intézett levelek.¹³ A rendkívül aktív szószóló a hiányosnak mondott városi számadások visszamenőleges, 1724-től kezdődő sorozatának ellenőrzé-

8 A károk mértékéről és jelentőségéről: SIMON 2011. 463–465, 470–471. p.; GÉRA 2014. 400–401. p.

9 GÉRA 2012. 402–403. p.

10 BÓNIS 1975. 167. p.

11 BFL IV.1002.nn 1. kötet 1. p.

12 BFL IV.1002.ff 3. doboz. „Gravamina particularia die 13 Junii 1728 personali introporrectus”. Buda, 1728. 13. (5. pont). A kérés a jelek szerint nem talált meghallgatásra, ám a főkolompos Matty szószólót a városi tanács beavatkozására 1730 szeptemberében leváltották: SCHMALL 1899. II. köt. 244. p.

13 BFL IV. 1002.ff 3. doboz. Buda, 1728. május 22. A városi tanács levelének fogalmazványa Johann Georg Mayer és Johann Baptist Roth szindikusz számára. (52–59.p); IV.1009.k Buda, 1728. július 24. A városi tanács levélfogalmazványa Schwingheimb bécsi ágenshez.

sét követelte a tanácstól, éppen abban az időszakban, amikor az országgyűlés megkezdte munkáját.¹⁴

Míg a városvezető elit a fenti csödközési és belső konfliktusokkal tarkított helyzetben a túlélésre rendezkedett be, addig az országos politikában a kormányzat további anyagi követelésekkel lépett fel. A III. Károly király által összehívott országgyűlés 1728. május 22-én tartotta első ülését, amelynek fő témája (először a század folyamán) az adóemelés és az adóreform volt. Az uralkodó az eddigi 2,1 millió forintos hadiadó 400 000 forinttal való megemelését kérte a rendektől. Ezen túl III. Károly kísérletet tett arra, hogy elfogadtassa a lombard mintára bevezetendő földadókatasztert, amelynek következtében a nemesi birtokú (allodiális jogállású) földeket is összeírták és megadóztatták volna, ám ez utóbbi törekvése a diéta ellenállása miatt végül kudarcot vallott.¹⁵

A partikuláris sérelmek

A város követei, Johann Baptist Roth szindikusz és Johann Georg Mayer szenátor 1728. június 13-án adták át a személynöknek a város sérelmeit.¹⁶ A városi eladósodás jelenségét érintik azok a pontok, amelyek a tűzvészben elhamvadt városháza újjáépítésére, az 1703-ban elnyert privilégiumok kiváltására, valamint az 1709–10. évi pestisjárvány elleni védekezés finanszírozására felvett hitelek törlesztésére vonatkoznak (3, 4, 6. pont). Előkelő helyen szerepelnek a sérelmekben a katonasággal szembeni panaszok (2, 9, 10, 13, 15, 16. pont). Buda esetében állandó konfliktusforrás volt a katonaság várbeli jelenléte. A laktanyák javítási és vízhordási, valamint a svábhegyi vízvezetékek fenntartási kötelezettségén, illetve a hadsereg számára végzett fuvarszolgáltatón kívül a polgári lakosság a tisztek kvártélyának fenntartására folyósítandó évi 2000 forint értékű készpénzjáradéktól, az úgynevezett cenzustól is szenvedett.¹⁷ A hadsereg a város intézményeit is igyekezett magának kisajátítani és a saját céljaira felhasználni. E szerint a katonaság lefoglalta magának a város egyetlen téglafődjét, és új létesítését sem engedte meg a török uralom alól felszabadult és

14 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Buda, 1728. június 26. A városi tanács levelének fogalmazványa Johann Georg Mayer és Johann Baptist Roth országgyűlési követek számára (151–153. p.); BFL IV.1002. a 30. kötet 191. p.

15 SZIJÁRTÓ 2005. 225–227, 232–233. p.

16 BFL IV.1002. ff 3. doboz. „Gravamina particularia die 13 Junii 1728 personali introductus”. Buda, 1728. június 13. (113–133. p.) (4 darab fogalmazvány).

17 A budai polgári lakosság terheire átfogóan: GÉRA 2011. 407–455. p.

újjáépítésre szoruló városnak.¹⁸ Sőt Regal tábornok, egy korábbi várparancsnok a város határából egy majdnem hatvan holdas kaszálót és rétet szakított ki magának. Ez a terület lett a későbbi Városmajor magja, melynek visszaváltásáról a diéta alatt egyezett meg a magisztrátus az éppen aktuális parancsnokkal, Daun gróffal.¹⁹ Sérelemként említik, hogy a katonák időnként a (a gyógyvizekben igen gazdag főváros) fürdőit megszállják és ingyen használják.²⁰ Visszásnak találják a katonaság vadászatait, amelyek a város erdeiben, termőföldjeiben is kárt okoznak. Ezt aztán a diéta által megalkotott 1729. évi 22. törvénycikk és az ezt kiegészítő, az uralkodó által kiadott 1730. évi *regulamentum militare* szabályozza majd.²¹ A gazdasági természetű problémák között ismét előkerült, hogy Buda szűkölködik a rétekben, legelőkben, szántókban, így saját szükségleteit és adóterheit is pénzen vásárolt terménnyel tudja csak kielégíteni (7. pont). A sérelmi lista utal a város szőlő- és bortermelésének válságára, a bor alacsony árára, amelyet a szomszédos telepese falvak fellendülő bortermelésének konkurenciája okozott (14. pont).²²

A városi tanács a diéta menete során változó intenzitású, de folyamatos levelezésben állt a város követeivel, ami lehetővé tette, hogy naprakészen reagáljanak az újonnan felmerülő ügyekre, és utasítást adjanak az ezekben való konkrét eljárás módjára is. Így a fenti „problémakatalógus” csak némi áttekintést ad a felmerülő ügycsoportokról, de nem fedi le teljesen a másfél évig tartó, hosszan húzódó diéta alatt Buda városát foglalkoztató kérdéseket. Lássunk ezek közül néhányat!

A rögzült történeti képnek némileg ellentmond, hogy a városi tanács saját felügyeleti szervével, a Magyar Kamarával is némileg szembekerült az országgyűlési taxa összegének megállapítása és a harmincadosok visszaéléseinek ügyében.²³ A város elérte, hogy a Magyar Kamara a diéták idején kivetett úgynevezett országgyűlési taxa összegét némileg csökkentse, amiben nagy szerepe volt a Pozsonyba delegált országgyűlési követeknek. A kormány szerv a háttéralkuknak

18 GÉRA 2014. 129. p.

19 Egy későbbi várparancsnok, Heinrich Josef Daun gróf nyaralót is építtetett ide, amelyet a város a diéta évében, 1729-ben megvásárolt, és a területen városi kertet alakított ki. Ezt nevezték Városmajornak. A területet 1785–1788 között II. József parancsára közparkká alakították. Erre: NAGY I. 1957. 77, 99–100. p; NAGY I. 1963. 373. p.

20 BFL IV.1002. ff 3. doboz. „Gravamina particularia die 13 Junii 1728 personali introductorius”. Buda, 1728. június 13.

21 A katonatisztek vadászataival kapcsolatban: SCHRAMEK 2011. 107. p.

22 BFL IV.1002. ff 3. doboz. „Gravamina particularia die 13 Junii 1728 personali introductorius”. Buda, 1728. június 13.

23 A Magyar Kamaránál való országgyűlés alatti érdekvédekezésre az 1741. évi diéta példáján: NAGY J. 2017. 12–13. p.

köszönhetően az eredetileg kiszabott 5000 forintos összegből először 700 forintot engedett el, majd a követi számadások szerint a másfél évig zajló diéta alatt a fennmaradó összegből is mindössze 1300 forintot törlesztett a város.²⁴

A polgárság az 1703-as privilégiumban is szereplő harmincadmentességének a kamara részéről történő sorozatos megsértése ügyében a követek számos alkalommal jártak közben a Magyar Kamaránál (báró Ferdinand Anton Laffert alelnöknél),²⁵ és Zichy Ádám ítélőmester közreműködésével az országos sérelmek közé vétették fel az ügyet.²⁶ A várostörténeti szakirodalom is megállapította, hogy a polgárság harmincadmentessége a korszakra jórészt megszűnt.²⁷ Ez azonban nem jelentette azt, hogy a városok ne törekedtek volna ennek folyamatos érvényesítésére.²⁸ Mint a sérelmekben is láttuk, a város egyik legfőbb megélhetési forrása a borkereskedelem volt, amelynek biztosításáért minden adódó alkalommal harcba szállt követei útján. A Wolfgang Neffczér által bérbe vett harmincadvámok adminisztrátorai ellen benyújtott panaszok Laffert alelnök ígéretei és egy kiadott rendelet ellenére hatástalanok maradtak.²⁹ A kifogásolt budai királyi vámon kivetett 2,5%-os vám hosszú távon versenyhátrányba hozta a budai kereskedőket a pestiekkal szemben.³⁰ A vámhely megszüntetése a további 18. századi diéták alkalmával ismételten felmerült, és a város reménytelen követelése maradt.³¹

-
- 24 BFL IV.1002.ff 3. doboz. Pozsony, 1728. július 18. Johann Georg Mayer országgyűlési követ levele a városi tanácshoz. (198–204. p.) Melléklete: VI. (III.) Károly leirata Buda város diétai követihez az 5000 forint nagyságú országgyűlési taksáról, amelyből – 700 forintot már elengedett. A rendelet így a maradék 4300 forint lefizetésére szólítja fel a várost. Pozsony, 1728. július 12. A követi számadás: BFL IV.1002.ff 3. doboz. Pozsony Johann Georg Mayer 1728–1729. évi diétáról szóló, a Budai Tanácshoz beadott követi számadása. 1730. január 30. (953–960. p.)
- 25 BFL IV.1002.ff 3. doboz. Buda, 1729. május 28. A városi tanács levelének fogalmazványa Michael Peyerl és Franz Xaver Deppré országgyűlési követhöz (655–656. p.) és a követek erre adott válasza: Pozsony, 1729. május 29. (657–658. p.)
- 26 BFL IV.1002.ff 3. doboz. Buda, 1729. január 16. Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz (536–537. p.) Zichy ezen szolgálataiért cserébe egy fuvar tűzifát kapott a város rendelete alapján: BFL IV.1002.ff 3. doboz. Pozsony 1729. január 27. Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz (552–554.) és a városi tanács erre adott válaszlevele: uo. Buda, 1729. február 6. (563–564. p.)
- 27 OSZETZKY 1935. 32–33. p; H. NÉMETH 2006. 118–119. p.
- 28 NAGY J. 2017. 12–13. p.
- 29 BFL IV.1002.ff 3. doboz. Buda, 1728. július 10, 1728. július 15, 1729. április 3, 1729. május 26, 1729. június 11, 1729. július 2. dátum alatti levelek.
- 30 KARLOVSKY 1897. 213. p; SIMON 2017. 24, 39. p.
- 31 A budai borra kivetett taksa megszüntetését kérte az 1751. évi diéta idején is: BFL IV.1002. uu Nr. 579. „Gravamen et postulatam liberae et regiae civitatis Budensis, occasione comitiorum anno 1751...” (1751. július 17.)

Végül a török kiűzése utáni időkben Budán rendszeresen szedett, de a magyarországi városok joggyakorlatában nem ismert költözési illeték (jus detractio, Abfahrtsgehalt) körüli bonyodalmakról kell még említést tenni. A budai joggyakorlat alapján a városból való kiköltözéskor a kivitt ingóságok után 10%-os illetéket szedtetett a városi tanács.³² Az összeg lefizetését megtagadó Brentano Monticelli nevű itáliai származású kereskedővel hosszas vitába is keveredett a város a diéta alatt, aki ügyével még a Bécsben tartózkodó nádorhoz is eljutott. Az eljárás során az *Abfahrtsgehalt* szedésének jogszerűsége nyilvánosan is megkérdőjeleződött. Ezt ellensúlyozandó, a követek az értékes városi jövedelemforrás megtartásának érdekében szorgos érdekvédő munkába kezdtek, nemcsak a tárnokszéken tudakozódtak az említett jog mibenlétéről, hanem a tanács utasítása alapján a város bécsi ágensétől is szereztek információkat a Monticelli-ügy ottani megítélésével kapcsolatban.³³ A többi városi követ körében inkább értetlenséget vagy irigységet kiváltó budai illeték kérdése végül nem került az országgyűlés napirendjére.³⁴ Hosszú távon viszont a város győzedelmeskedett: a városi joggyakorlatot nem sokkal a diétát követően, 1731-ben az uralkodó által kiadott privilégium szentesítette.³⁵

Az országgyűlés vitái – alulnézetből

A helyi sérelmek néhány ponton kapcsolódtak az országos problémákhoz. Az ország- és rendiségtörténeti narratívák középpontjában az adóviták álltak, amelyek során a városi követek általában mint a kormányzat biztos támaszai jelentek meg. A források alaposabb tanulmányozása azonban arra a meglepő eredményre vezet, hogy ez nem minden esetben volt így. Például a korszakban ritkán előforduló fejenkénti voksolások egyikén, 1728. július 24-én Buda köve-

32 Az költözési illetékről bővebben lásd Kenyeres Istvánnak jelen kötetben megjelent írását!

33 Erről: BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1728. november 28. Michael Peyerl követ levele a városi tanácshoz (435–436. p.) és ugyanő: Pozsony, 1728. december 16. (451–452. p.), továbbá: Buda, 1728. december 4. Buda város tanácsának levele Michael Peyerl követnek (444–445. p.), Pozsony, 1729. augusztus 14. Johann Georg Mayer és Michael Peyerl követ levele a városi tanácshoz (761–762. p.)

34 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. január 30. Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz (557–558. p.)

35 BFL IV.1018 No 11. III. Károly privilégiuma Buda város számára költözési illeték (jus detractio) megfizetéséről (Bécs, 1731. január 6.)

te 18 másik város társaságában elutasította a kormányzati adóemelést.³⁶ Később viszont a városok, így Buda követeinek magatartása ismét lojálissá vált: Buda város követe is támogatta a kormányzat által kért adóemelést.³⁷ Az adókérdés és adóreform kérdésében a tanács többször kinyilvánította követeinek, hogy nem járul hozzá az adóterhek földhöz kötéséhez, mivel ezzel a földbirtokosokat terhelnék meg.³⁸ Az utasítás mögött egyrészt talán a városvezetők azon félelme állt, hogy a város – a kiváltságok értelmében adómentes – belső haszonvételeire (hídvám, sörházak, fürdők, kövezetvám bevételei stb.) is adót kíván kivetni a kormányzat, követelve a várostól e jövedelmek összeírását és az összeírás elküldését.³⁹ Másrészt a nemesi jogértelmezés szerint a város területén lakosi joggal (Inwohner) élőkre ugyanúgy ki kellene vetni az adót a reformok következtében, mint a vármegyékben a majorsági földön élő zsellérekre, ám a város szerint ez az alsóbb réteg a körükben jellemző állandó vándormozgalom miatt nem képezhet szilárd adóalapot.⁴⁰ Harmadrészt felmerült annak a lehetősége, hogy a városi polgárok által bérbe vett magánföldesúri tulajdonú pusztákra a jövőben kivetendő adót a birtokosok a bérlőkre hárítanák át.⁴¹ Mindezek mellett megállapítható, hogy a város követei – a fellelt levelezés szerint – nem a nyilvános adóviták során voltak aktívak, hanem sokkal inkább az egyéni alkudozás lehetőségét keresték a háttérben. Ennek során a város fizetéseképtelenségéről igyekeztek az adóporták újrafelosztását végző diétai bizottságot meggyőzni vagy éppen az egyes főmértóságokat – a náluk tett magánlátogatások alkalmá-

36 OGYK 700.484. 1728. július 24-i ülés jegyzőkönyve [oldalszám nélkül]; BFL IV.1002. ff 4. doboz. Az 1728–29. évi országgyűlés naplója, 1728. július 24-i ülés (218. fol.) Az eseményekre: SZIJÁRTÓ 2005. 290. p.

37 A városi tanács az uralkodó által kért 2,5 millió forintos adóösszeg megszavazására utasította követeit 1728. augusztus 19-i levelében, míg az ellenzéki többségű rendek csak 2,4 millió forintig voltak hajlandók elmenni az alkudozásban: BFL IV.1002. ff 3. doboz. Buda, 1728. augusztus 19. A városi tanács levelének fogalmazványa Johann Georg Mayer számára (267–269. p.) Az 1728–29. évi diéta kapcsán: SZIJÁRTÓ 2005. 291–292. p.

38 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Buda, 1729. június 17. A városi tanács levelének fogalmazványa Michael Peyerl és Franz Xaver Deppré országgyűlési követhez. (673–674. p.)

39 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. július 31. Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz az adófelosztó bizottság munkálatairól. (737–738. p.) Személyesen a követ véleménye az volt, hogy Buda városát nem lehet számon kérni belső gazdálkodásáért, hanem csak a hadiadóalapot érintő kérdésekben: uo. Pozsony, 1728.11.28. Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz. (435–436. p.)

40 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. március 24. (609–612. p.) Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz, és a városi tanács erre adott válaszfogalmazványa: 1729. március 26. (613–615. p.)

41 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Buda, 1728. június 3. Johann Baptist Roth szindikus és Johann Georg Mayer országgyűlési követek levele a városi tanácshoz. (89–92. p.)

val – kisebb engedményekre rábírní.⁴² Végül, mondhatjuk, a budaiak szerencsétlenségére, az adóteher újrafelosztásáról az elfajuló viták miatt nem a diétai bizottság,⁴³ hanem egy uralkodó által delegált udvari konferencia döntött.⁴⁴

Az országgyűlés legnagyobb botrányt keltő, 1729 augusztusában kirobant vallásügyi vitájában a város követei természetesen azonosultak a katolikus többség álláspontjával, amikor az adóporták helyesbítésére (*rectificatio portarum*) kiküldött bizottságba beválasztott protestáns követek megtagadták az úgynevezett dekretális eskü letételét Szűz Máriára és a szentekre.⁴⁵ A budai követek arról is tudósítottak jelentéseikben, hogy 1729. augusztus 8-án Eördögh György turóci evangélikus és Szentpétery András borsodi református felekezetű vármegyei követeket az országgyűlés elmarasztalta. Utóbbi továbbra is ellenállást tanúsított, ezért Nádasdy Tamás gróf katonái vezették el a vár fogdájába. Azt is tudni vélték, hogy a megítélt büntetéspénz ellentételezésére gyémántgyűrűjét adta a bírák kezéhez. Felháborodottan tették hozzá, hogy „a régi országgyűléseken sem történt hasonló”, hogy az alsótáblára katonai őrséget kelljen kirendelni.⁴⁶ Annál kellemetlenebbül érinthette Budát, hogy a város evangélikus vallású ügyésze, Bohus Sámuel Pest megyei követként az esküt megtagadók közé került.⁴⁷ Szeptember 8-án a követek megkönnyebbülten értesítették a magisztrátust, hogy Bohust az országgyűlés felmentette a vádak alól, és visszafogadta tagjai közé.⁴⁸ A követek megörökítették az utókornak az események hatására Pozsonyban elharapódzó protestánsellenes közhangulatot: idézték Kontor István győri püspöki vikárius jelentését arról, hogy a kálvinisták és lutheránusok az utak mentén állított keresztekét összetördelték és szétdarabolták. Még botrányosabb, hogy megtámadták a plébánosokat és más egyháziakat, akik a betegek vigasztalására siettek. Képviselőik pedig a kancellárnál a két protestáns vallásfelekezet egyenjogúsítását követelték.⁴⁹

42 Az ennek érdekében a városi tanács is utasította követét a levelében felsorolt érvek bizottság előtti előadására: IV.1002. ff 3. doboz. 1728. augusztus 778–792. p. A bizottság 1728. szeptember 23-án kezdte meg működését: SCHRAMEK 2018. 1131. p.

43

44 A portaszámok módosítását végül egy udvari konferencia végezte el 1729. december 1–4. között: SCHRAMEK 2018. 1131. p.

45 Az események leírására: MARCZALI 1898. 126–128. p; SZIJÁRTÓ 2005. 275–276. p.

46 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. augusztus 11. Johann Georg Mayer és Michael Peyerl követ levele a városi tanácshoz. (757–760. p.)

47 Személyére: KISS-NAGY J.–KAPITÁNY 2015. 169. p.

48 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. szeptember 8. Johann Georg Mayer és Michael Peyerl követ levele a városi tanácshoz (807–808. p.)

49 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. szeptember 25. Michael Peyerl követ levele a városi tanácshoz (835–836. p.)

Összefogás a városi rend kebelén belül

Az egyéni érdekérvényesítési kísérletek mellett ugyanekkor a „negyedik”, vagyis a városi rend összefogása is megfigyelhető. Az adófizetéskor a városok szokásjog alapján az országos adónak egy meghatározott részarányát, tizenhatodát (kb. 8%-át) fizették.⁵⁰ A kormányzat Zichy Ádám ítélőmester által benyújtott javaslata ezt az eddigi kvótát felszámolta volna, megteremtve a lehetőséget, hogy a hadiadó egy részét szükség szerint a vármegyékről a városokra hárítsák át. A városok, úgy tűnik, hogy egységesen kiálltak ennek a változtatásnak az elutasítása mellett. Annál nagyobb botrányt okozott a két szomszéd város, Pest és Buda között Scopek Ferenc pesti követ budai követtársával szembeni vádja, miszerint Michael Peyerl követ megígérte az ítélőmesternek, hogy belemegy az említett tizenhatodos részarány eltörlésébe és a vármegyékkel közös teherviselésbe. Scopek javaslatot is tett küldőinek követtársa leváltására és alkalmasabb személy kijelölésére.⁵¹ Peyerl később tisztázta magát az alaptalan vád alól a tanács előtt, és komolyabb következmény nélkül megúszta az ügyet.⁵²

A diéta elején, 1728. július közepén vita bontakozott ki a céhek (főként a tagfelvételnél elkövetett) visszaélései és termékeik árszabásai kapcsán a vármegyei követek és a városok között. Egyes vármegyei követek már a céhek privilégiumainak eltörlését követelték, míg a városiak az árszabások vármegyei hatáskörből való kivételét szorgalmazták.⁵³ A diétát megelőző időszakban a Helytartótanács kísérletet tett a céhprivilégiumok felülvizsgálatára, ám ezt a munkát az ismételt sürgetések ellenére sem tudta megkezdeni, mivel a céhek ezeket nem küldték meg. III. Károly utoljára 1727. novemberében újította meg e tárgyban kiadott rendeletét. Ennek végrehajtása körüli bizonytalanság még a következő évben összeült országgyűlésen is érződhetett.⁵⁴ A budai követek országgyűlési naplója a vita hevében keletkezett latin nyelvű gúnyverset is meg-

50 SCHRAMEK 2018. 1130. p. A szabad királyi városok hadiadóból való részesedése – a kormányzati politikai szándék ellenére – a korszakban viszonylag állandó maradt: 1717-ben az ország hadiadójának 8,23%-át, 1730-ban 7,9%-át, 1741-ben 8,21%-át fizették.

51 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. augusztus 4. Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz. (740–744. p.)

52 Mindenesetre Buda város magisztrátusa kiállt követe mellett. Pest városa erre viszonttiltakozást nyújtott be. Lásd erre Pest város átiratát Buda városa által augusztus 13-i megkeresésére: BFL IV.1002.j 1729. évi iratok. Pest, 1729. augusztus 17. és a budai tanács átiratának fogalmazványát.

53 Az árszabások (limitatio) kiadásának joga a korabeli diétai végzések (1659. évi 11., 1715. évi 79. törvénycikk) értelmében a vármegyék kezében volt: BALOGH 1981. 71. p; TUZA 2018. 33., 121. p.

54 TUZA 2018. 41.p.

őrizte, amelyben az ismeretlen szerző a városi követek vezérszónokát, Scopek Ferenc pesti követet és a városok ügyét támogató alsótáblai klérust állította pellengérré.⁵⁵ A korábbi diéták végzéseit megerősítő, ekkor alkotott törvény (1729. évi 10. törvény) felhatalmazta a Helytartótanácsot a céhes visszaélések kivizsgálására és a privilégiumok eltörlésére. A törvénytervezet ellen a városi követek és a klérus egyaránt beadták tiltakozásukat, mindhiába.⁵⁶ A Helytartótanács által előkészített országos céhreformra végül csak 1733-ban került sor.⁵⁷

A katonaság számára a polgári lakosság által teljesítendő ingyenmunka (*gratuitus labor*) pénzben történő megváltásáról és az éves hadiadóba való becsúszásáról késhegyig menő viták folytak a diétán. A bécsi udvar eredetileg 1728 augusztusában előbb 40, majd 30 000 forint értékű megváltási összegre jelentette be az igényét.⁵⁸ Ebből az összegből a rendek csak 15 000 forintot lettek volna hajlandók megszavazni az ezzel kapcsolatos december 10-i vita során, amelyet az ország összes adóportájára, így a városokra is kivetettek volna.⁵⁹ A városok erre külön delegációval keresték meg a királyi biztosokat, benyújtva a tiltakozásukat az alsótábla többsége ellen.⁶⁰ Ezekbe a vitákba a budai követek is bekapcsolódtak, noha a városok hangadói itt sem ők voltak.⁶¹ A városi követek következő, 1729 szeptemberében Bécsbe küldött delegációja – az 1723. évi 65. törvénycikkre hivatkozva – azzal érvelt, hogy az immár 24 000 forintra lealkudott megváltási összeget csak a vármegyei nemességnek és jobbágynak kell fizetnie, ez alól – miként az ingyenmunka alól is – a városok mentességet élveznek.⁶² Az országgyűlésre kiküldött királyi biztosok felkarolták a városok ezen érvelését. E téren tehát a budai tanács, amely követét a megváltási összeg

55 BFL IV.1002.ff 4. doboz. Az 1728–29. évi országgyűlés naplója. 1728. július 12-i ülés.

56 BFL IV.1002.ff 3. doboz. Pozsony, 1728. július 15. Johann Georg Mayer országgyűlési követ levele a városi tanácshoz (191–194. p.)

57 TUZA 2018. 63–70. p.

58 SCHRAMEK 2011. 106. p.

59 OGYK 700.484. 211–212. p.

60 A kiküldöttek Sailer soproni, Mikos pozsonyi és Zaffiry körmöcbányai követek, a városi rend hangadói voltak: BFL IV.1002.ff 3. doboz. Pozsony, 1728. december 12. Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz (447–448. p.)

61 Buda ebben a kérdésben Georg Wilhem Sailer soproni követ véleményének elfogadására utasította delegáltját: BFL IV.1002.ff 3. doboz. Buda, 1729. augusztus 23. A városi tanács levelének fogalmazványa Johann Georg Mayer és Michael Peyerl követ számára (769–771. p.) és ugyanott: Buda, 1729. augusztus 27. (774–775. p.)

62 A megváltási összeg leszállítására: BFL IV.1002.ff 3. doboz. Buda, 1729. augusztus 23. A városi tanács levelének fogalmazványa Johann Georg Mayer és Michael Peyerl követ számára (769–771. p.) Az idézett törvény alapján a helyőrséggel rendelkező városok a kettős teher (vagyis a hadiadón kívüli katonatartással összefüggő terhek) alól mentességet élveznek.

fizetése alóli mentesség kiharcolására utasította, sikert könyvelhetett el.⁶³ Az ingyenmunka megváltása mellett érintetlen maradt a városok ágyú- és municiószállításra kiterjedő előfogatállítási kötelezettsége,⁶⁴ amelynek megszüntetését a városi követek az egyes főméltóságokhoz és egy Bécsbe menesztett delegációjuk útján ismételten kérték,⁶⁵ de csak ígéreteket kaptak.⁶⁶

A városok egységes fellépését a vármegyei követek nem nézték jó szemmel, például a követek tudósítása szerint a portaszámok módosítására kiküldött bizottság ülésén egyik vezérszónokuk, Schlossberg László pozsonyi alispán és követ felszólította a városi követeket, hogy ne lépjenek fel közösen a „negyedik rend” nevében, és ne kérvényezzenek semmilyen ügyben az uralkodónál.⁶⁷ A városok külön rendi egységüket jogi-szimbolikus téren is igyekeztek megjeleníteni, ahogy a korban szokásos volt. Ragaszkodtak ahhoz a jogi fikcióhoz, hogy a városi rend tagjai a diétán nemcsak a küldő magisztrátusokat, hanem az egész városi polgárságot képviselik.⁶⁸ Amikor egy szerkesztés alatti hivatalos országgyűlési kiadmányból kimaradt ez a kitétel, követeik a személynöknél és a Királyi Táblánál tiltakoztak.⁶⁹ Egy másik alkalommal a diéta a Helytartótanács létszámának (fizetés nélküli) nemesi tanácsosokkal való kibővítéséről tárgyalt.⁷⁰ Ennek kapcsán a budai magisztrátus azt az észrevételt tette, hogy a városok ugyanúgy követelhetnék, hogy a soraikból származó polgárok is helyet

63 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. szeptember 22. Michael Peyerl levele a városi tanácshoz. (827–830. p.); uo. Pozsony, 1729. október 16. Michael Peyerl levele a városi tanácshoz (854–855. p.); uo. Pozsony, 1729. november 3. Michael Peyerl levele a városi tanácshoz. (865–866. p).

64 Ennek történetéről összefoglalóan: SCHRAMEK 2011. 28. p.

65 A rendelkezésre álló források alapján a városok 1726-ban is küldtek ennek érdekében delegációt Bécsbe, amelyben Budát Franz Vanossi képviselte: BFL IV.1002. ff 2. doboz. Franz Vanossi bécsi kiküldetésével kapcsolatos iratok.

66 Az erre vonatkozó levelek: BFL IV.1002. ff 3. doboz. Buda, 1728. augusztus 3. A városi tanács levelének fogalmazványa Johann Georg Mayer számára (246–249. p.) és az erre adott válaszlevél ugyanott: Pozsony, 1728. augusztus 8. (255–257. p.); ugyanott Johann Georg Mayer levele a tanácshoz 1728. augusztus 15. (263–264. p.); Pozsony, 1729. szeptember 22. Michael Peyerl követ levele a városi tanácshoz (831–832. p.)

67 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1728. szeptember 30. Johann Georg Mayer levele a városi tanácshoz. (359–360. p).

68 Az általános gyakorlat az volt, hogy a városi tanács delegálta a követeket, ritkábban a polgárság egésze választott a magisztrátus jelöltjei közül. Erre: SZIJÁRTÓ 2016. 135. p.

69 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1728. június 27. Johann Georg Mayer levele a városi tanácshoz (154–157. p.)

70 OGYK 700.484. 519.p. 1729. szeptember 29-i ülés.

kaphassanak itt, tekintve hogy nekik is ülőhelyük és szavazatuk van a diétán a rendek között.⁷¹

Az érdekvényesítés eszköztára

A követekre bízott városi érdekvényesítés legfontosabb terepe politikai gyengeségük miatt nem maga a diéta, hanem annak időtartama alatt az egyes pozsonyi és bécsi kormányhatóságoknál végzett érdekvényesítő tevékenység,⁷² mai szóval lobbizás volt. A város beadványaiban alkalmazott sérelmi beszédmód könyörgő hangvétele, ha önmagában nem is volt elegendő ahhoz, hogy egy-egy ügyben kedvező döntést harcoljon ki, de a város lojalitásának bizonygatásával és megfelelő pártfogók támogatásával együtt akár eredményt is érhetett el. A város királyi jószág (peculium regium) jellegének emlegetése nemcsak az uralkodó támogatásának megszerzését célozta, de a főrendekkel és a nemesi vármegyékkel szembeni küzdelemben is védelmet jelentett.⁷³ Erre jó példa az egyik budai követ felszólalása az adófelosztással kapcsolatban összeült bizottság ülésén. Az 1728. november végi ülésen a város követe, Peyerl a várost támadó nemesi vármegyékkel szemben Buda királyi birtok jellegét hangsúlyozta, és az uralkodó védelmébe helyezte magát. Érvelése szerint a hídvámot, a sörházak, a fürdők és a kövezetvám bevételeit a város belső haszonvételként (pro beneficiis introsecis) bírja, és az uralkodó által kiadott privilégiumban kapta meg tehát, tehát e jövedelmeik nem adókötelesek. Az udvar egyebekben fenntartja magának a jogot, hogy a város mint királyi jószág (peculium regium) esetében az adófelosztást és az összeírás tervezetét felülbírálja.⁷⁴ Egy másik, 1729. szeptember 11-i jelentés az ingyenmunka megváltása kapcsán kibontakozott vitáról tudósít. A városoknak a *gratuitus labor* megváltásában való részvételét szorgalmazó főrendekkel és a vármegyei követekkel szemben a „negyedik rend” a szokásos módon ellentmondott – tudósították a magisztrátust a követek

71 Követelésük természetesen visszhangtalan maradt: BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. október 1. A városi tanács levelének fogalmazványa Michael Peyerl követhoz (841–844. p.)

72 H. NÉMETH 2013. 156–157. p.

73 E mögött az érvelés mögött az osztrák örökös tartományok gyakorlatából átvett és a Magyar Kamara által kiküldött biztosok által képviselt jogfelfogás áll, miszerint az uralkodó mint a városok földesura szabadon vethet ki a városokra adókat és rendelkezhet a városok belső jövedelmeinek hovafordításáról. Erre: H. NÉMETH 2018. 782–783. p.

74 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1728. november 25. Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz. (431–432. p.)

–, és a királyi biztosokhoz fordul majd kérvényükkel, reménykedve az udvar támogatásában, hogy megvédi őket mint királyi birtokokat (*peculia regia*).⁷⁵

A mikropolitikai „do ut des” elve alapján a peres ügyekben, a katonai kihágások orvoslása vagy az adócsökkentés érdekében a városnak meg kellett találnia a megfelelő pártfogókat, akiket kisebb-nagyobb ajándékokkal próbált megnyerni.⁷⁶ A város legtöbbször jó minőségű budai borral honorálta egyes pártfogóinak szolgálatait. 1728. június 27-i levele tanúbizonysága szerint például Buda városa „Verehre Wein”-t, ajándék bort küldött a városi pincéből az egyes főméltóságoknak, nem is akármennyit: a nádornak, a kamaraelnöknek, Meskó Ádám helytartótanácsosnak, illetve Adelffy János titkárnak és Johann Georg von Managetta királyi biztosnak 1-1 hordóval.⁷⁷ Az adóporták felosztására kiküldött bizottság elnöke, Nádasdy Tamás gróf számára két akó bort, az országgyűlési taksa mérséklése ügyében a követekkel tárgyaló Sauska János Ferenc kamarai számvevőnek négy akó bort ajándékozott a város 1728 októberében.⁷⁸ A városi tanács – követei javaslatára – a város egyik legtöbbet emlegetett és Budának legtöbbet segítő patrónusának, a Magyar Kamara korábban királyi biztosként is Budára látogató alelnökének, Laffert Ferdinánd Antal bárónak az akkor még luxuscikknek számító kávéból vásárolt néhány okányival.⁷⁹ Ennél nagyobb megbecsülést jelentett, hogy a város Lorenz Stocker orvos a budai fürdőkről írott könyvének második kiadását az országgyűlés által frissen honfiúsított Laffert bárónak és munkatársának, Hunyady József tanácsosnak ajánlotta.⁸⁰

75 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. szeptember 11. Johann Georg Mayer és Michael Peyerl követ levele a városi tanácshoz (813–816.p.)

76 A juttatott ajándékok pontos mennyiségét sajnos nem tüntették fel a kamarási hivatal számadáskönyveiben, csak a követek többször revideált, de még így is hiányos követi számadásai nyújtanak képet a kiadások egy részéről: BFL IV.1002. ff 3. doboz. Michael Peyerl és Johann Georg Mayer követségének számadásai (877–975. p.)

77 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1728. június 27. Johann Roth és Johann Georg Mayer levele a városi tanácshoz. (659–660. p.)

78 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1728. október 14. Johann Georg Mayer országgyűlési követ levele a városi tanácshoz (379–382. p.)

79 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Buda, 1729. május 31. A városi tanács levelének fogalmazványa Michael Peyerl és Franz Xaver Deppré országgyűlési követhoz.

80 Az 1729-es impresszummal megjelent könyvre: BFL IV.1002. ff 3. doboz. Buda, 1728. július 27. A városi tanács levelének fogalmazványa Johann Georg Mayer számára (225–230. p); és ugyanott: Pozsony, 1729. augusztus 04. Michael Peyerl országgyűlési követ levele a városi tanácshoz. (740–744. p.)

A követek személye⁸¹

A több mint másfél évig tartó diéta alatt többször került sor követcserére. 1728. április 12-én a rendi politikai életben már tapasztaltnak mondható Johann Baptist Roth szindikust küldte ki a városi tanács, aki mellé a még fiatalabb Johann Georg Mayer tanácsnokot, a volt főkamarást küldték ki.⁸² A diéta alatt kiküldött követek közül az egyetlen fajsúlyosnak mondható, az 1722–23. évi országgyűlést és az 1720–1721. évi concursust megjárta,⁸³ a városok büntetőjogi tervezetét összeállító követ Roth szindikus volt.⁸⁴ A sokat betegeskedő Roth azonban már megérkezését követően távolmaradt az ülések jó részéről, és hosszas szenvedés után június 26-án elhunyt.⁸⁵ Roth megbecsültségét mutatja, hogy elnyert nemeslevelének taksáját a követ váratlan halála után a városi tanács vállalta át és juttatta el az okiratot az özvegyhez.⁸⁶ A szindikus halálát követően sokkal inkább a szükségszerűség szabta meg a követek kiválasztását, mint a tudatos tervezés. Voltak időszakok, amikor ideiglenesen csak egy követ vitte az ügyeket Pozsonyban. Így Roth halála után az országos politikában még tapasztalatlan Mayer egyedül maradt, valószínűleg költségkímélési szempontból nem is adtak mellé új társat. A diéta körüli bizonytalanságot jelzi, hogy a városi tanács ekkor arra intette Mayert, hogy a közügyekben való határozathozatalnál mindenben igazodjon Sopron város követeihez.⁸⁷ Befolyásolta a

81 A 18. századi budai követek származására, iskolázottságára, karrierjére: NAGY J. 2016. 157–189. p.

82 BFL IV.1002.a 30. kötet. 89. fol. 1728. április 12-i ülés.

83 A tanács megbízólevele a concursusra: BFL IV.1002.ff 2. doboz. Buda, 1720. október 1. p.

84 Ennek a munkának az előzménye volt, hogy az 1723. évi 43. törvénycikk értelmében a Helytartótanács a magyar jogügy reformjának előkészítése érdekében 1726-ban javaslat-tételre kérte az egyes vármegyéket és városokat. Erre: BFL IV.1002.ff 2. doboz. Pozsony, 1726. augusztus 3. (93–95. p.) A budai szindikus által készített büntetőjogi munkát annak időközben bekövetkezett halála után átdolgozva az 1728. szeptember 4-i ülésen felolvasták az országgyűlésen. Amikor azonban a vármegyei követek számára nyilvánvalóvá vált a tervezet megvalósíthatatlansága, akkor a követek harsány nevetésre fakadtak: BÓNIS 1975. 181. p. és BFL IV.1002.ff 4. doboz. Az 1728–29. évi országgyűlés naplója. 228. fol.

85 BFL IV.1002.ff 3. doboz. Pozsony, 1728. június 27. Johann Georg Mayer országgyűlési követ levele a városi tanácshoz (154–157. p.)

86 Az özvegy kötelezte magát az armális árának kifizetésére, amire még évekkel később sem került sor: BFL IV.1002.ff 3. doboz. Pozsony, 1729. június 16. Michael Peyerl és Franz Xaver Deppré országgyűlési követ levele a városi tanácshoz (671–672. p.); ugyanott, Buda, 1736. április 16. Michael Peyerl jegyző 1734. január 22-én benyújtott számadásának revíziója (969–975. p.)

87 BFL IV.1002.ff 3. doboz. Buda, 1728. május 25. A városi tanács válaszlevelének fogalmazványa Johann Georg Mayer követ részére (63–65. p.)

gyakori követcserét, hogy a követnek kiküldött tisztviselőket szüret idején használatossá tették gazdaságuk gondjai,⁸⁸ vagy a képzelt, illetve valós egészségügyi problémáik. Ez utóbbi lehetett az oka például annak is, hogy 1728. október 17-én a tanács határozata alapján a fürdőkúrára induló Mayer követet ideiglenesen Michael Peyerl aljegyző váltotta fel.⁸⁹ Peyerl 1728 júliusában állt a város szolgálatába. Frissen nemesített győri polgárcsaládból származott, és a nagyszombati egyetemen végzett. Peyerlt felsőfokú tanulmányai és kapcsolatrendszere a vármegyei nemességgel alkalmassá tették arra, hogy a várost huzamosabb ideig képviselje Pozsonyban.⁹⁰ (Peyerl, mint fentebb láttuk, az ellene felhozott fenti vádak ellenére szinte az országgyűlés végéig képviselte Budát a diétán). 1729. május 6-án Peyerl mellé Franz Xaver Deppré tanácsost rendelte Pozsonyba a városi tanács. Deppré nem országgyűlési ügyekkel foglalkozott, hanem többnyire a hercegprímásnál tárgyalt kegyúri ügyekben, és július elején el is hagyta Pozsonyt.⁹¹ 1729. július 31-én a magisztrátus – az eltávozott Deppré felváltására – ismét Mayer tanácsnokot küldte ki második követének Pozsonyba, ahol szeptember végéig maradt.⁹² A követek anyagi díjazását ismerve nem valószínű, hogy tolongtak volna a követi megbízatásért, mivel a szokásos napidíjból a Pozsonyban az országgyűlések idején megnövekedő árak miatt aligha lehetett megélni,⁹³ és a rendszertelenül folyósított 3 forintos (utóbb 2 forintra csökkentett) napidíj sem jelentett túl nagy vonzerőt.⁹⁴

88 BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1728. augusztus 5. Johann Georg Mayer országgyűlési követ levele a városi tanácshoz. (250–252. p.)

89 BFL IV.1002.a 30. kötet 217. fol. 1728. október 17. Mayer betegségére: BFL IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1728. október 14. Johann Georg Mayer országgyűlési követ levele a városi tanácshoz (379–382. p.)

90 A családjával együtt 1712-ben nemességet nyert Peyerl 1717 és 1721 között a győri jezsuita gimnáziumban tanult, majd 1723-ban a nagyszombati egyetemen bölcsészeti baccalaureatust szerzett. 1728 és 1740 között Buda város szindikusa volt, majd budai hivatalát Győr vármegyei szolgabíróságra cserélte fel. Ezután Győr vármegye követnek is megválasztotta az 1741. évi diétára. Városi hivatalviselésére: NAGY J. 2016. 177, 179. p., a család nemességére: LENGYEL 1942. 46. p., vármegyei követi megbízatására: KOLINOVICS 1790. 661. p. Az aljegyzői tisztségre július 3-án választották meg, hivatali esküjét 1728. július 30-án tette le: BFL IV.1002.a 164, 175. fol.

91 BFL IV.1002.a 31. kötet 83. fol. 1729. május 6; IV.1002. ff 3. doboz. Pozsony, 1729. július 7. Michael Peyerl levele a városi tanácshoz (705–706. p.)

92 BFL IV.1002.a 31. kötet 127. fol. 1729. július 31-i tanácsülés; BFL IV.1002 ff 3. doboz. Pozsony, 1729. szeptember 22. Michael Peyerl követ levele a városi tanácshoz (831–832. p.)

93 A város azzal az ígérettel vigasztalta a megélhetés miatt panaszkodó követeit, hogy a diétát követően fáradozásaikat ajándékokkal (discretia) fogja kompenzálni. A követek panasza: BFL IV.1002.a 31. kötet 84. fol. 1729. május 6.

94 A követi számadások szerint a magisztrátus évekkel később, helytartótanácsai nyomásra az eredetileg megszavazott 3 forintos napidíjból 1 forint visszatérítésére utasította Peyerl és

Összegzés

Összességében megállapíthatjuk, hogy a vizsgált országgyűlésen Buda követei a város kiváltságainak gyakorlati érvényesítéséért küzdve próbálták elérni sérelmeik orvoslását, mint 1708-tól kezdve minden diétán. A szabad királyi városok mint „királyi jószágok” ugyan igyekeztek a kormányzat és tisztviselői kegyét keresni, ám rózsásnak éppen nem mondható anyagi helyzetük és a tervezett reformokban való érintettségük miatt kezdetben egy részük (így Buda követei is) elutasították a kormányzattól induló adóreformot, ámde később engedelmesen megszavazták az adóemelést. Leginkább aktívnak a nyilvános üléseken kívül, az adóporták felosztására kirendelt deputációkhoz benyújtott sérelmeik előadásakor vagy az egyes főméltóságok magánúton történő meggyőzésekor mutatkoztak. „Negyedik rend”-ként való egységes fellépésük (pl. az ingyenmunka megváltását illetően, az adófelosztás kérdésében vagy a céhek ügyében) viszont már kiváltotta az egyre öntudatosodó vármegyei követek ellenszenvét. Velük szemben a városi követek viszont tudatosan helyezkedtek szélárnyékba, a korona lojális alattvalói szerepébe. Az adóemelés hűséges megszavazásakor az udvari racionalitás értelmében szerzett szimbolikus tőkét a városok a kormányzattal szemben sérelmeik orvoslására igyekeztek volna felhasználni.⁹⁵ A kormányzat és a rendi politikai élet fő alakítói, a főrendeknek és a vármegyei követek közötti csatározásokba azonban érdemben nem tudtak beleszólni.⁹⁶ Az udvar ennek ellenére a városi panaszok orvoslásának ígéretével feltehetően tudatosan igyekezett befolyásolni a városi követek pártállását, építve küldöiknek a kamarától való függő helyzetére. A városok alkupozíciói viszont a legtöbb esetben túl gyengék voltak ahhoz, hogy ezeknek az ígéreteknek a valóra váltását kikényszeríthessék. Hasonló taktikát folytatott a Habsburg-udvar a korabeli német birodalmi gyűléseken, ahol Bécs a viszonylag tekintélyes számú, de kisebb befolyású birodalmi rendeket – így a birodalmi városokat – saját poli-

Mayer volt követeket. Ez és különböző ajándékok, útiköltségtérítések, Roth nemeslevelének elszámolása 1736-ig tartó problémákat okozott: BFL IV.1002. ff 3. doboz. Buda, 1734. április 9. Michael Peyerl és Johann Georg Mayer 1728–29. évi diétára kiküldött követek kérvénye (961–964. p.)

95 A német Reichstaghoz hasonlóan a városoknak az adókérdésben kellett engedményeket tenniük, hogy ebből maguknak politikai tőkét kovácsolhassanak: KRISCHER 2008. 146, 148. p.

96 A rendi politikában az 1728–29. évi diétától figyelhető meg egy hatalmas struktúra-eltolódás, melynek során a főnemességet felváltó vármegyei követek váltak a rendiség hangadó csoportjává: SZIJÁRTÓ 2016. 284. p.

tikai céljaira igyekezett felhasználni.⁹⁷ Úgy tűnik, hogy Buda követei ezen a diétán nem játszottak igazán központi szerepet, sokkal inkább látjuk ezt a soproni városi követek esetén. A városi rendhez tartozó követek csoportjának jelenleg még hiányzó prozopográfiai szempontú feltárása lenne szükséges ahhoz, hogy ebben a politikai konstellációban az egykori magyar királyi székváros helyét és jelentőségét kijelölhessük.

Felhasznált források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1002.a Buda Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek
 IV.1002.j Buda Város Tanácsának iratai. Tanácsi levelezés
 IV.1002.k Buda Város Tanácsának iratai. Ágensí levelezés
 IV.1002.ff Buda Város Tanácsának iratai. Országgyűlési iratok
 IV.1002.nn Buda Város Tanácsának iratai. Tisztviselői nyilvántartások
 IV.1002.uu Buda Város Tanácsának iratai. Vegyes iratok (Miscellanea antiqua)

Országgyűlési Könyvtár (OGYK) Gyurikovits-gyűjteménye

700.484 Diarium occasione generalis Regni Hungariae Diaetae in anno 1728 et 1729 continuative celebratae privato labore ac solerti industria confectum.

Hivatkozott irodalom

BALOGH 1981.	BALOGH ISTVÁN: Megyék és a városok harca a limitációk körül a XVI–XVII. században: In: <i>IV. Kézművesipartörténeti szimpózium. Veszprém, 1980. december 1–2.</i> Szerk. NAGYBÁKAY PÉTER. Veszprém, 1981. 69–73. p.
BÉRENGER–KECSKEMÉTI 2008.	BÉRENGER, JEAN – KECSKEMÉTI KÁROLY: <i>Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918.</i> Budapest, 2008.

⁹⁷ A magyar diétához hasonlóan a Reichstagban is a városi követek csoportjának politikai passzivitása akadályozta meg az ebben rejlő lehetőségek kiaknázását: ROHRSCHEIDER 2015. 44–46, 48. p.

- BÓNIS 1975. BÓNIS GYÖRGY: Városigazgatás, várospolitikai. In: NAGY LAJOS – BÓNIS GYÖRGY. *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig*. Szerk. KOSÁRY DOMOKOS. Budapest, 1975.
- FORGÓ 2012. FORGÓ ANDRÁS: A politika kultúrtörténete. Egy „német” elmélet vitája és annak tanulságai. *Világtörténet*, 34. (2012), 3–4. sz. 171–184. p.
- GÉRA 2011. GÉRA ELEONÓRA: Beszállásolás és katonai terhek a XVIII. század eleji Budán. *FONS*, 18. (2011), 4. sz. 407–455. p.
- GÉRA 2012. GÉRA ELEONÓRA: Az iparosok helyzetének alakulása az újraterlelt Budán. Azt iparosok képviselői szerve, a Külső Tanács. In: *Urbs. Magyar Városhistória Évkönyv 7*. Budapest, 2012. Főszerk. KENYERES ISTVÁN. 401–424. p.
- GÉRA 2014. GÉRA ELEONÓRA: *Kőhalomból (fő) város. Buda főváros hétköznapijai a 18. század elején*. Budapest, 2014.
- H. NÉMETH 2006. H. NÉMETH ISTVÁN: A szabad királyi városi rang a kora újkorban. In: *Urbs. Magyar Városhistória Évkönyv 1*. 2006. Főszerk. Á. VARGA LÁSZLÓ. 109–122. p.
- H. NÉMETH 2007. H. NÉMETH ISTVÁN: Városi tisztújítások a Királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. *Arrabona*, 45. (2007), 2. sz. 57–96. p.
- H. NÉMETH 2009. H. NÉMETH ISTVÁN: Pre-modern state urban policy at a turning point in the kingdom of Hungary. The elections to the town council. In: *Urban Elections and Decision-Making in Early Modern Europe, 1500–1800*. Ed. SCHLÖGL, RUDOLF. Newcastle upon Tyne, 2009. 276–298. p.
- H. NÉMETH 2013. H. NÉMETH István: A szabad királyi városok a 16–17. századi országgyűléseken. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Szerk. DOBSZAY TAMÁS – FORGÓ ANDRÁS – IFJ. BERTÉNYI IVÁN. Budapest, 2013. 144–161. p.
- H. NÉMETH 2018. H. NÉMETH ISTVÁN: Állam és városok – A szakszerűsödés felé vezető első lépések a városi igazgatásban. *Századok*, 152. (2018), 4. sz. 771–808. p.

- H. NÉMETH 2020. H. NÉMETH ISTVÁN: Egy korszakváltás városi követői, 1681–1741. In: *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselés és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*. Szerk. DOBSZAY TAMÁS – H. NÉMETH ISTVÁN – PAP JÓZSEF – SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN. Budapest–Eger, 2020. 81–95. p.
- HORVÁTH 1873. HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország történelme* 7. Budapest, 1873.
- KÁLLAY 1972. KÁLLAY ISTVÁN: *Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában*. Budapest, 1972.
- KARLOVSZKY 1897 KARLOVSZKY ENDRE: Magyarország kereskedelmi viszonyai 1755-ben. Gróf Haugwitz és Procop egykorú jelentései nyomán. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 4. (1897). 201–240. p.
- KENYERES 2006. KENYERES ISTVÁN: Buda és Pest útja az 1703. évi kiváltásig. In: *Urbs. Magyar Városhistória Évkönyv* 1. Főszerk. Á. VARGA LÁSZLÓ. Budapest, 2006. 159–201. p.
- KISS–NAGY J.–KAPITÁNY 2015. *Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutasításai a 18. században*. Szerk. KISS ANITA. Összeáll. KISS ANITA – NAGY JÁNOS – KAPITÁNY ADRIENN. Budapest, 2015.
- KOLINOVICS 1790. KOLINOVICS, GABRIEL: *Nova Ungariae Periodus anno primo gynaecocratiae austriacae inchoata, 1741*. Budae, 1790.
- KRISCHER 2008. KRISCHER, ANDRÉ: Politische Repräsentation und Rhetorik der Reichstädte auf dem Reichstag nach 1648. In: *Politische Redekultur in der Vormoderne. Die Oratorik europäischer Parlamente in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Hrsg. FEUCHTER, JÖRG – HELMRATH, JOHANNES. Frankfurt–New York, 2008. (Eigene und Fremde Welten 8.) 135–148. p.
- LENGYEL 1942. LENGYEL ALFRÉD: *Győr vármegye nemességvizsgálatai és az 1725. évi investitáció*. Mosonmagyaróvár, 1942.
- MARCZALI 1898. MARCZALI HENRIK: *Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711–1815*. Budapest, 1898.

- NAGY I. 1957. NAGY ISTVÁN: Buda város gazdálkodása és adósságai a XVIII. század első felében. *Tanulmányok Budapest múltjából* 12. Budapest, 1957. 51–131. p.
- NAGY I. 1963. NAGY ISTVÁN: II. József reformjai Budán. *Tanulmányok Budapest múltjából* 15. Szerk. Gerevich László–Tarjányi Sándor. Budapest, 1963. 363–404. p.
- NAGY J. 2016. NAGY JÁNOS: Sopron és Buda országgyűlési követei a 18. században (Adalékok a városi követek csoportjának vizsgálatához). In: *Mestá na sneme. Városok a diétán*. Eds. KÓNYA PÉTER – H. NÉMETH ISTVÁN. Presov, 2016. 123–189. p.
- NAGY J. 2017. NAGY JÁNOS: „Hozzáfognak hát buzgón, hisz Turnus a példa”: Buda város követei az 1741. évi országgyűlésen. *Korall* 18. (2017), 70. sz. 5–22. p.
- NAGY J. 2018. NAGY JÁNOS: A városi követek az 1751. évi országgyűlésen. (Adalékok egy kevésbé ismert országgyűlési csoport történetéhez.) In: *Arma. Tanulmányok a Colloquium Officiale III konferencia előadásaiból*. Szerk. KISS ALPÁR. Budapest, 2018. 157–188. p.
- OSZETZKY 1935. OSZETZKY DÉNES: *A hazai polgárság társadalmi problémái a rendiség felbomlásakor*. Budapest, 1935.
- ROHRSCHEIDER 2015. ROHRSCHEIDER, MICHAEL: *Österreich und der immerwährende Reichstag. Studien zur Klientelpolitik und Parteibildung (1745–1763)*. München, 2015.
- SCHMALL 1899. SCHMALL LAJOS: *Adalékok Budapest székes főváros történetéhez. I–II. kötet*. Budapest, 1899.
- SCHRAMEK 2011. SCHRAMEK LÁSZLÓ PÉTER: *Az állandó hadsereg eltartásának kérdései a 18. század első felében Pest megye példáján keresztül*. Budapest, 2011.
- SCHRAMEK 2018. SCHRAMEK LÁSZLÓ PÉTER: A magyar vármegyék szerepe a Habsburg Monarchia haderejének finanszírozásában. Egy 1730. évi felmérés tapasztalatai. *Századok*, 152. (2018), 5. sz. 1127–1149. p.
- SIMON 2011. SIMON KATALIN: Az 1723-as budai tűzvész. *FONS*, 18. (2011), 457–554. p.

- SIMON 2017. SIMON KATALIN: *Magyar Várostartörténeti Atlasz 5. Buda II. kötet (1686–1848)*. Budapest, 2017.
- ŠPIESZ 1981. ŠPIESZ, ANTON: Der Wiener Hof und die Städte in Ungarn in den Jahren 1681–1780. In: *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert*. Hrsg. Rausch, Wilhelm. Linz, 1981. 83–95. p.
- SZIJÁRTÓ 2005. SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Budapest, 2005.
- SZIJÁRTÓ 2012. SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN: A „konfesszionális rendiségtől” az „alkotmányos rendiségig”. Lehetőségek és feladatok a 18. századi magyar rendiség kutatásában. *Történelmi Szemle*, 64. (2012), 37–62. p.
- SZIJÁRTÓ 2016. SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN: *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*. Budapest, 2016.
- TUZA 2018 TUZA CSILLA: *Állami céhszabályozás Magyarországon III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt. Zunftregulierung in Ungarn während der Regierungszeit von Karl III. und Maria Theresia*. Budapest, 2018.